

UDK: 378

BO`LAJAK O`QITUUVCHILARNI NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIC-PSIXLOGIK ASOSLARI

Mamatkulova Nilufar Boyzoq qizi

Andijon viloyat pedagogik mahorat markazi

"Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrası dotsenti,

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

nilufarmamatkulova19@gmail.com

Tel 998905430671

Annotatsiya: *Jahonda nutq madaniyati – shaxsning professional va shaxsiy muvaffaqiyatiga muhim ta'sir ko'rsatadigan omil bo'lib, ta'lim tizimida uning rivojlantirilishi zarurati jiddiy ahamiyat kasb etadi. Nutq madaniyati, bilim va ma'lumotlarni samarali uzatish, kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishda markaziy rol o'ynaydi, bu esa zamonaviy mutaxassislarining muvaffaqiyatli faoliyati uchun muhim shartdir. Xalqaro ilmiy markazlar, masalan, Oxford Universiteti, Harvard Universiteti, va boshqa yetakchi ta'lim muassasalarining tajribasi nutq madaniyatini rivojlantirish metodikalarining samaradorligini o'rganishga yordam beradi. Shu bilan birga, bu tajribalar O'zbekiston ta'lim tizimida amaliyotga joriy etish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada til va nutq xodisalari, bo'lajak o'qituvchilarni nutq madaniyatini rivojlantirishda egallashi kerak bo'lga bilim va ko'nikmalar haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Til, nutq, ong, paradigma, transformasiya, madaniyat, nutq texnikasi, oppositsiya, fikr ifodalash shakllari, og'zaki nutq, matn, yozma nutq shakllari.*

ПЕДАГОГИЧЕСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация: *В мире речевая культура является фактором, существенно влияющим на профессиональный и личный успех человека, и необходимость ее развития в системе образования имеет большое значение. Речевая культура играет центральную роль в эффективной передаче знаний и информации, развитии коммуникативных навыков, что является важным условием успешной работы современных специалистов. Опыт международных научных центров, например, Оксфордского университета, Гарвардского университета и других ведущих образовательных учреждений, помогает изучать эффективность методов развития речевой культуры. В то же время этот опыт служит основой для их внедрения в систему образования Узбекистана. В данной статье представлена информация о языково-речевых явлениях, знаниях и навыках, которыми должны обладать будущие учителя при развитии речевой культуры.*

Ключевые слова: *Язык, речь, сознание, парадигма, трансформация, культура, речевая техника, оппозиция, формы выражения, устная речь, текст, формы письменной речи.*

PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL BASIS OF DEVELOPING SPEECH CULTURE OF FUTURE TEACHERS

Abstract: *In the world, speech culture is a factor that significantly affects the professional and personal success of a person, and the need for its development in the education system is of great importance. Speech culture plays a central role in the effective transfer of knowledge and information, the development of communicative skills, which is an important condition for the successful work of modern specialists. The experience of international scientific centers, for example, Oxford University, Harvard University, and other leading educational institutions helps to study the effectiveness of methods for developing speech culture. At the same time, these experiences serve as the basis for their implementation in the education system of Uzbekistan. This article provides information on language and speech phenomena, the knowledge and skills that future teachers should possess in developing speech culture.*

Keywords: *Language, speech, consciousness, paradigm, transformation, culture, speech technique, opposition, forms of expression, oral speech, text, forms of written speech.*

KIRISH

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi va ularning ta'lim jarayonidagi qo'llanilishi nutq madaniyatini rivojlantirish metodikalarini yangilash va takomillashtirish zaruriyatini yuzaga keltirmoqda. Internet va elektron resurslar orqali mutaxassislarning nutq madaniyatini oshirish uchun innovatsion metodikalar ishlab chiqish dolzarb vazifadir.

Dunyoda bo'lajak mutaxassislarning nutq madaniyatini rivojlantirish metodikasi, ayniqsa, filologiya yo'nalishi misolida, zamonaviy ta'lim tizimida muhim ahamiyatga ega. Nutq madaniyati — bu shaxsning kommunikativ qobiliyatlari va til madaniyatining kompleks rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan bilim va ko'nikmalarning majmuasidir. Zamonaviy ta'lim tizimida nutq madaniyatining ahamiyati: Nutq madaniyatini rivojlantirish, ayniqsa, filologiya yo'nalishida, talabalarning professional kompetensiyalarini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Nutq madaniyati, talabalarning nafaqat o'z fikrlarini aniq ifodalash, balki ijtimoiy va madaniy muhitga mos ravishda muloqot qilish qobiliyatini oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogika va psixologiya sohalarida nutq madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar metodikalarni takomillashtirishga imkon yaratadi. Nutq madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar jahon ilmiy markazlari tomonidan keng

qamrovda olib borilmoqda. Masalan, Yevropaning ko'plab universitetlari va ilmiy tadqiqot markazlari nutq madaniyati va kommunikativ kompetentsiyalarni rivojlantirish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib bormoqda. Amerika Qo'shma Shtatlari va Avstraliya kabi mamlakatlarda esa, til va nutq madaniyati o'qitish metodikasi bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar mavjud bo'lib, bu sohalarda yangi yondashuvlar va metodologiyalar ishlab chiqilmoqda.

O'zbekiston ta'lim tizimida mutaxassislarning nutq madaniyatini rivojlantirish bo'yicha metodikalarni ishlab chiqish va takomillashtirish, filologiya sohasidagi bilimlarning o'zlashtirilishi va amaliyotdagi qo'llanilishi nuqtai nazaridan dolzarb hisoblanadi. Ayniqsa, filologiya yo'nalishidagi bo'lajak mutaxassislarning malaka oshirishida bu metodikalarning samaradorligi ilmiy jihatdan o'rganilishi va asoslanishi kerak. Filologiya yo'nalishida mutaxassislarning nutq madaniyatini rivojlantirish, ularning professional faoliyatlarida muvaffaqiyatli natijalarga erishishga yordam beradi. O'zbekistonda til va nutq madaniyati sohasida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar, mamlakatimizning ta'lim tizimida mavjud bo'lgan kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan. Talabalar va pedagoglarning nutq madaniyatini rivojlantirish uchun innovatsion metodikalarni ishlab chiqish, xalqaro tajribalarni inobatga olib, amaliy uslublarni yaratishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Globalashuv va axborot jamiyati sharoitida tildan to'g'ri va samarali foydalanish qobiliyati muvaffaqiyatli muloqot va martaba o'sishi uchun zarur bo'lgan muhim kasbiy mahoratga aylanadi. Shu nuqtai nazardan, nutq madaniyatining rivojlanishi nafaqat adabiy til normalarini o'zlashtirish, balki fikrlarni aniq va aniq yetkazish, ishontirish va turli xil auditoriyalar bilan o'zaro aloqada bo'lish qobiliyatini shakllantirishdir. Bobning birinchi qismida oliy ta'lim tizimida nutq madaniyatini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi, bunda ushbu yondashuvlarni o'quv dasturlariga integratsiya qilish zarurligiga e'tibor qaratiladi. Nutq madaniyatini o'qitishning nazariy asoslari va uslubiy jihatlari ko'rib chiqiladi, tilshunoslik, psixologiya, pedagogika va ritorika elementlarini o'z ichiga olgan fanlararo yondashuvning ahamiyati ta'kidlanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Talabalarda to'g'ri nutqning ahamiyati va uni doimiy ravishda takomillashtirish zarurligi to'g'risida xabardorlikni shakllantirishda o'qituvchilarning roliga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ta'kidlanishicha, nutq madaniyatini rivojlantirishdagi muvaffaqiyat ko'p jihatdan o'quvchilarning bilim uslublarini, ularning motivatsiya darajasini hisobga olishga, shuningdek, nutqini takomillashtirish bo'yicha mustaqil ish uchun sharoit yaratishga bog'liq. Kelajakdagi mutaxassislar orasida nutq madaniyatini rivojlantirishga tizimli yondashuv zarurligi to'g'risida xulosalar chiqariladi va xulosalar chiqariladi. Ta'kidlanishicha, faqat ko'rib chiqilgan barcha uslubiy shartlarga rioya qilgan holda, talabalarning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy o'sishiga ham hissa qo'shadigan barqaror va uzoq muddatli ta'sirga erishish mumkin. Bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarni nutq madaniyatini tadqiq qilish kelajakdagi mutaxassislarni kasbiy tayyorlashning ajralmas qismi sifatida nutq madaniyatini shakllantirishga kompleks yondashuv zarurligini nazariy va uslubiy asoslash uchun xizmat qiladi.

Nutq madaniyatini rivojlantirish nafaqat nazariy bilimlarni, balki maqsadli o'qitish va pedagogik amaliyot jarayonida shakllantirilishi kerak bo'lgan amaliy ko'nikmalarni ham talab qiladi. Bobning birinchi qismida nutq madaniyatini shakllantirish uchun zarur bo'lgan uslubiy shartlarning nazariy asoslari ko'rib chiqiladi. Talabalarning omma oldida nutq so'zlash, muloqotni malakali olib borish va o'z fikrlarini asosli ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuv va metodikalarni tahlil qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu ko'nikmalar kelajakdagi mutaxassislarning, ayniqsa globallashuv va axborot jamiyati sharoitida muvaffaqiyatli kasbiy faoliyati uchun muhimdir.

XULOSA

Bo'lajak mutaxassislarning nutq madaniyatini shakllantirish bo'yicha belgilangan vazifa (maqsad)larga erishish uchun oliy ta'lim muassasalari bo'lajak mutaxassislari tizimli ravishda bu ishni amalga oshirishlari zarur. Bitiruvchi, kasbiy ko'nikmalarni mukammal o'zlashtirib, mehnat bozorida muvaffaqiyatli raqobat imkoniyatiga ega, kasbiy ko'nikmalarini ijodiy foydalanishga imkon beradi, eng yuqori miqdor va sifat ko'rsatkichlariga erishish imkonini beradi. Oliy ta'lim

muassasalaridagi talabalarni ilmiy-nazariy va amaliy tayyorlash sifatini yaxshilashda muhim vazifalarni bajaradi, chunki integrativ yondashuvni qo'llashda amalga oshirish muammolari har bir bosqichda nafaqat ta'lim (o'quv) dasturi, balki zamonaviy talabalarni tarbiyalash va rivojlantirish masalalari hal etiladi. Har tomonlama (universal), ijodiy, rivojlanayotgan bo'lajak mutaxassis (professional) shaxsi faqat ajralmas pedagogik jarayon sharoitlarida shakllanishi mumkin, pedagogning nutq madaniyatini har bir bosqichi umumiy tamoyillari asosida usullari va maqsadlari yakuniy maqsadiga qurilgan. Nutq madaniyatini mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni ang'ay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Nutq madaniyatini murakkab jarayonlar, noaniq vazifalarni bajarish, bir-biriga zid ma'lumotlardan foydalanish, kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo'la olishda namoyon bo'ladi. Shu o'rinda, nutq madaniyatiga ega bo'lgan mutaxassislar o'z bilimlarini izchil boyitib boradi, yangi axborotlarni o'zlashtiradi, davr talablarini chuqur ang'aydi, yangi bilimlarni izlab topadi, ularni qayta ishlab uni o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi. Bo'lajak mutaxassislarning yosh psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda har bir o'quv predmetini o'qitish jarayonida shakllantirilib borilishini taqozo etadi. SHu bilan birga ta'limning amaliyotga yo'naltirilganlik printsiptini joriy etish tarbiyalanuvchilarning pedagogika faniga oid: pedagogik jarayon va hodisalarni kuzatish, tushunish va tushuntirish; tajribalar o'tkazish ularni o'lchash va xulosalar chiqarish; pedagogik bilimlar va asboblardan amaliyotda foydalana olish kompetensiyalarini shakllantirishni ko'zda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – B. 14. // Xalq so'zi. 2016 yil 15 dekabr. – № 247. – 2 b.
2. Abu Nasr Forobiy. Risolalar. Mas'ul muharrir O'zbekiston Respublikasi FA haqiqiy a'zosi M.M.Xayrullaev. Toshkent, «Fan» nashriyoti, 1975, 71-72 b.

3. Abu Nasr Forobiy. Risolalar. Mas'ul muharrir O'zbekiston Respublikasi FA haqiqiy a'zosi M.M.Xayrullaev. Toshkent, «Fan» nashriyoti, 1975, 71-72 b.
4. Bepalko, V.P. O vozmozhnostyax sistemnogo podxoda v pedagogike / V. P. Bepalko // Sovetskaya pedagogika, 1990. - № 7. - S. 59 – 62.
5. S.Inomho'jaye, A.Zunnunov. Ifodali o'qish asoslari. T., —O'qituvchi, 1978. 2. T.Qudratov. Nutq madaniyati asoslari. T., O'qituvchi, 1993.
6. Bahrombek Abduljalil o'g'li. Badiiy o'qish sirlari. Andijon, 1994 y.
7. N.Mahmudov. O'qituvchi nutqi madaniyati. T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.